

Monika Madej, Jan Siuta, Grażyna Wasiak

ZIELEŃ WARSZAWY ŹRÓDŁEM SUROWCA DO PRODUKCJI KOMPOSTU

Część II. Skład chemiczny mas roślinnych z różnych powierzchni zieleni warszawskiej

Streszczenie. W pracy przedstawiono wyniki badania składu chemicznego roślin trawnikowych oraz liści i gałęzi drzew pobranych z 21 powierzchni badawczych zieleni warszawskiej, które pogrupowano w następujący sposób: 1) zieleń wzdłuż ulic o dużym natężeniu ruchu, 2) zieleń terenów przemysłowych, 3) zieleń osiedlowa, 4) zieleń parkowa i rekreacyjna, 5) zieleń ogrodów działkowych.

W masie roślinnej oznaczono zawartości: substancji organicznej, węgla organicznego, azotu, fosforu i potasu oraz metali ciężkich: kadmu, chromu, miedzi, niklu, ołowiu, cynku i rtęci. Wyliczono też stosunek węgla organicznego do azotu (C:N).

Wyniki analizy chemicznej mas roślinnych oceniono w aspekcie jej przydatności do produkcji kompostu. Stwierdzono stosunkowo małe zawartości metali ciężkich, co kwalifikuje odpady roślinne z pielęgnacji zieleni warszawskiej do produkcji dobrej jakości kompostu.

Słowa kluczowe: zieleń Warszawy, odpady zielone, kompost, metale ciężkie

WPROWADZENIE

Kompostotwórcza wartość mas roślinnych usuwanych (pozyskiwanych) w toku pielęgnacji zieleni miejskiej (zwanych odpadami zielonymi) zależy od wielu naturalnych i antropogenicznych czynników środowiska zurbanizowanego oraz od pielęgnacji i sposobu użytkowania powierzchni zieleni, a także od techniki i organizacji pozyskiwania surowca roślinnego do produkcji kompostu.

Jakość środowiska glebowego, areal powierzchni biologicznie czynnej (zielonej), charakter oraz intensywność użytkowania infrastruktury technicznej w otoczeniu, duże źródła emisji zanieczyszczeń przemysłowych i komunikacyjnych to najważniejsze czynniki stanowiące o produktywności i chemizmie roślin. Jakość surowca pozyskiwanego do produkcji kompostu, zależy ponadto od: ulepszenia (melioracji) gleb miernej jakości, doboru roślin, nawożenia i uzupełniania niedoboru wody, techniki usuwania (pozyskiwania) mas roślinnych, warunków pogodowych, wilgotności gleby w czasie koszenia runi trawnikowej. Sucha powierzchnia ziemi podczas koszenia trawnika intensywnie pyli i zanieczyszcza zbieraną masę roślinną. Słabemu wzrostowi runi trawnikowej

---

Monika MADEJ, Jan SIUTA, Grażyna WASIAK – Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie.

i dużym odstępom między jej koszeniem towarzyszy odpowiedni wzrost zanieczyszczeń glebowych (pylenie) i atmosferycznych, co wydatnie pogarsza jakość surowca kompostowanego.

Chcąc przywracać zieleni miejskiej należne jej glebotwórcze i nawozowe zasoby biomasy trzeba rozpoznać istniejący potencjał oraz techniczno-organizacyjne uwarunkowania pozyskiwania i kompostowania surowca.

Próbki roślin trawnikowych, opadających liści drzew i krzewów oraz usuwanych gałęzi drzew i krzewów pobierano do analizy laboratoryjnej z powierzchni różnych pod względem zanieczyszczenia środowiska, rozpoznanych wcześniej przez wielu autorów [Atlas 1991; Chmielewski 1996; Czarnowska, Konecka-Betley 1984; Czarnowska 1978; Czarnowska, Gworek 1991; Dobrzański, Czerwiński, Borek, Kępka, Majsterkiewicz 1971; Dmuchowski, Bandurek 2001; Maciejowska, Kwiatkowska 2001].

WYBÓR POWIERZCHNI I METODYKA BADAŃ

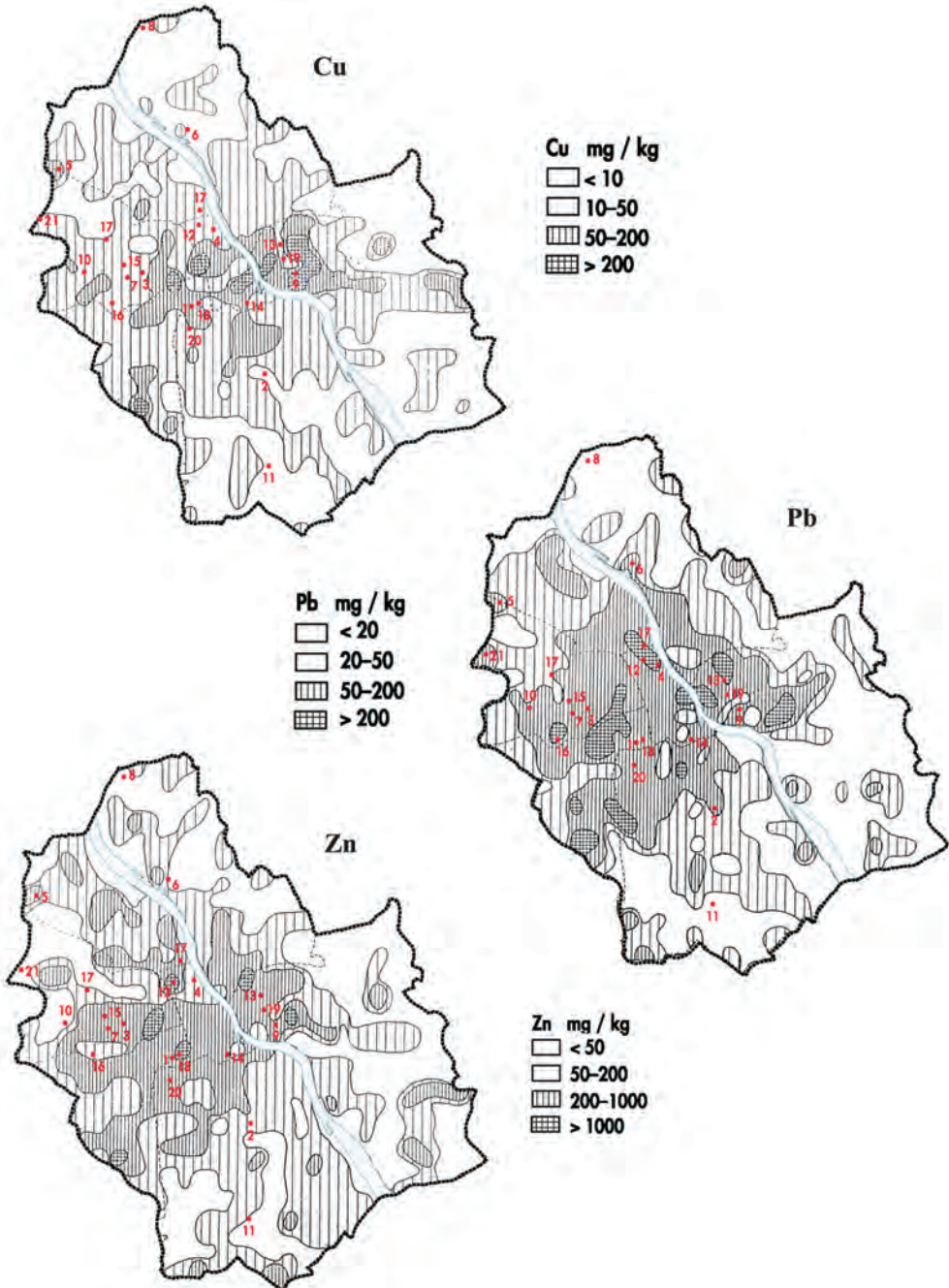
Na podstawie dostępnych wyników badań zanieczyszczenia środowiska glebowego oraz źródeł i struktur przestrzennych emitowanych zanieczyszczeń wyznaczono 21 powierzchni [Madej 2007] do poboru i analizy materiałów roślinnych (rys. 1 i 2).

1. Zieleń wzdłuż ulic o dużym natężeniu ruchu: 1) Żwirki i Wigury, 2) Sobieskiego, 3) Wolska, 4) Wisłostrada;
2. Zieleń przemysłowa: 5) Huta (Bielany), 6) Fabryki Samochodów Daewoo-FSO (Żerań), Ciepłownia Wola, 8) Oczyszczalnia Ścieków Czajka;
3. Zieleń osiedlowa: 9) Ateńska (Saska Kępa), 10) Lazurowa (Bemowo), 11) Wyżyny (Ursynów), 12) Próchnika (Żoliborz);
4. Zieleń parkowa i rekreacyjna: 13) Park Skaryszewski, 14) Park Łazienki Królewskie, 15) Park Szymanowskiego, 16) Stadion (Osiedle Przyjaźń), 17) Stadion Spójnia, 18) Pole Mokotowskie;
5. Ogrody działkowe (POD): 19) przy ul. Waszyngtona, 20) Owoc przy Al. Żwirki i Wigury, 21) Wirnik (Bemowo).

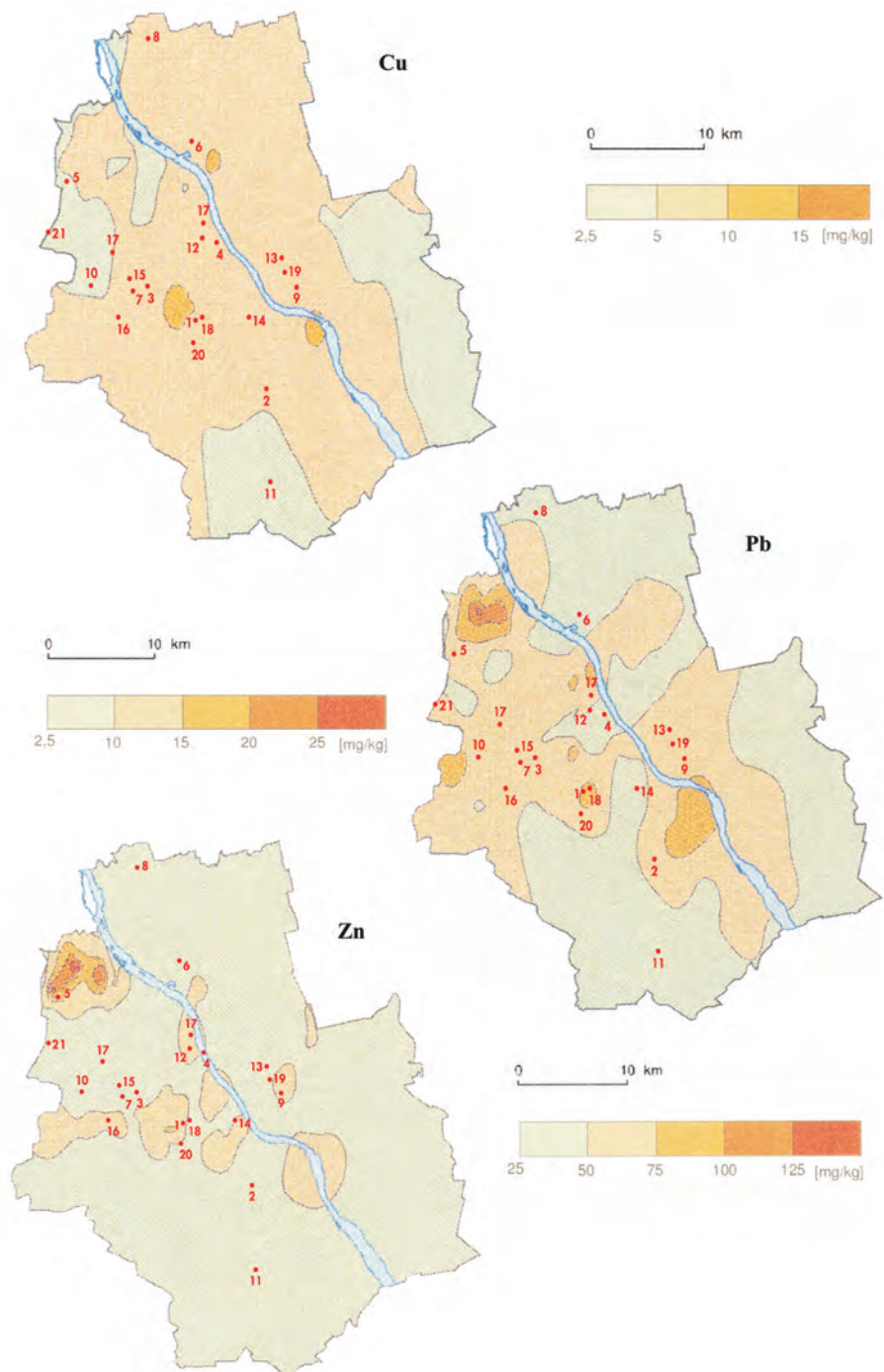
POBIERANIE MATERIAŁU ROŚLINNEGO DO ANALIZY LABORATORYJNEJ

Próbki runi trawnikowej oraz liści i gałęzi drzew pobierano i przygotowywano do analiz laboratoryjnych w sposób następujący:

- Ruń trawnikową pobierano wiosną i w jesieni roku 2003 oraz w maju roku 2004 w czasie bezdeszczowej pogody.
- Z każdej powierzchni trawnikowej pobierano (każdorazowo) 10–15 próbek wyjściowych, które uśredniano, a następnie pobierano po około 1 kg próbki do dalszego postępowania.

Rys. 1. Rozmieszczenie powierzchni poboru próbek materiału roślinnego do badań na tle struktury przestrzennej zawartości miedzi, ołowiu i cynku w wierzchniej warstwie gleby [Czarnowska, Gworek 1991]

Rys. 2. Rozmieszczenie powierzchni poboru próbek materiału roślinnego do badań na tle struktury przestrzennej zanieczyszczenia miedzią, ołowiem i cynkiem powietrza [Dmuchowski 2005]

- Próbki liści opadłych na ruń trawnikową pobrano w październiku 2003 roku. Postępowano z nimi w taki sam sposób jak z próbkami runi trawnikowej – pozyskując po 3 próbki uśrednione.
- Próbki gałęzi drzew pozyskiwano z opadłych (przeważnie suchych części), a jeżeli nie były one dostępne, to pobierano gałęzie łącznie z liśćmi.

Łącznie pobrano 261 próbek roślinnych do analizy laboratoryjnej. Próbki masy roślinnej suszono w temperaturze około 40 °C, a następnie przetrzymywano w temperaturze pokojowej w celu uzyskania powietrznie suchej masy. Z każdej takiej próbki pobierano 10 próbek elementarnych, które uśredniano i rozdrabniano (mielono, pulweryzowano) umieszczając w zamkniętych pojemnikach szklanych do czasu analizy laboratoryjnej.

Analizy mas roślinnych wykonało Miejskie Laboratorium Chemiczne Miasta Stołecznego Warszawy oraz Laboratorium Monitoringu Instytutu Ochrony Środowiska w Warszawie, oznaczając:

- substancję organiczną – metodą spalania na sucho w temperaturze 500 °C,
- azot organiczny – metodą Kjehdahl,
- węgiel organiczny – metodą Tiurina w mieszaninie dichromianu (VI) potasu i stężonego kwasu siarkowego,
- potas – techniką emisyjnej spektrometrii (ESA) w roztworze po mineralizacji na mokro w stężonym kwasie azotowym i solnym,
- fosfor – metodą kolorymetryczną po hydrolizie w stężonym kwasie solnym z dodatkiem stężonego kwasu solnego,
- kadm, chrom, miedź, nikiel, ołów i cynk – metodą absorpcji spektrometrii atomowej (ASA) w roztworze po mineralizacji na mokro w stężonych kwasach azotowym i solnym,
- rtęć – w automatycznym analizatorze rtęci,
- pH – potencjometrycznie,
- wilgotność – wagowo.

Uśrednione zawartości substancji organicznej, węgla organicznego, azotu, fosforu i potasu przedstawiono na rysunku 3 w g/kg s.m. według rozprawy doktorskiej M. Madej [2007], ale w tekście niniejszego artykułu opisano je w procentach s.m. Uczyniono to w celu ujednoczenia wyników z innymi cytowanymi danymi.

ZAWARTOŚCI SKŁADNIKÓW W ROŚLINACH ZIELENI WARSZAWSKIEJ

Zawartości węgla organicznego (substancji organicznej), azotu, fosforu, potasu, wapnia, magnezu i siarki stanowią o jakości surowca roślinnego do produkcji kompo-

stu. W analizie materiału roślinnego uwzględniono zawartości: substancji organicznej, węgla organicznego, azotu, fosforu i potasu oraz metali ciężkich ze względu na możliwości występowania ich w nadmiernych (szkodliwych) ilościach, co dotyczy głównie kadmu, chromu, niklu, ołowiu i rtęci.

Ze względu na obfitości danych liczbowych średnie zawartości substancji organicznej, węgla organicznego, azotu, fosforu i potasu (rys. 3) oraz kadmu, chromu, miedzi, niklu, ołowiu, cynku i rtęci (rys. 4) przedstawiono graficznie.

Substancja organiczna w trawach i liściach drzew stanowiła ponad 87,1% s.m., a w gałęziach ponad 92,7% (rys. 3). W zrębkach gałęzi stwierdzono do 97,4% substancji organicznej [Siuta, Wasiak 2000].

Średnie zawartości węgla organicznego wyniosły 38,5–43,4% s.m. analizowanych próbek ze wszystkich rodzajów zieleni miejskiej.

Średnie zawartości azotu w trawach z poszczególnych powierzchni wahały się od 1,93 do 3,28% s.m. Najmniej azotu (1,93 – 2,36%) zawierały rośliny terenów przemysłowych, a najwięcej z trawników osiedlowych (3,03 – 3,28%) i ogrodów działkowych (2,80 – 2,88%).

Liście drzew zawierały średnio 1,17 – 1,57% N, a gałęzie drzew 0,42 – 0,88% N.

Średnie zawartości azotu w analizowanych trawach były większe od tych, które stwierdzono w odpadach z pielęgnacji trawników dostarczonych do kompostowania w latach 1994–2000 [Wasiak, Mamełka, Jaroszyńska 2003].

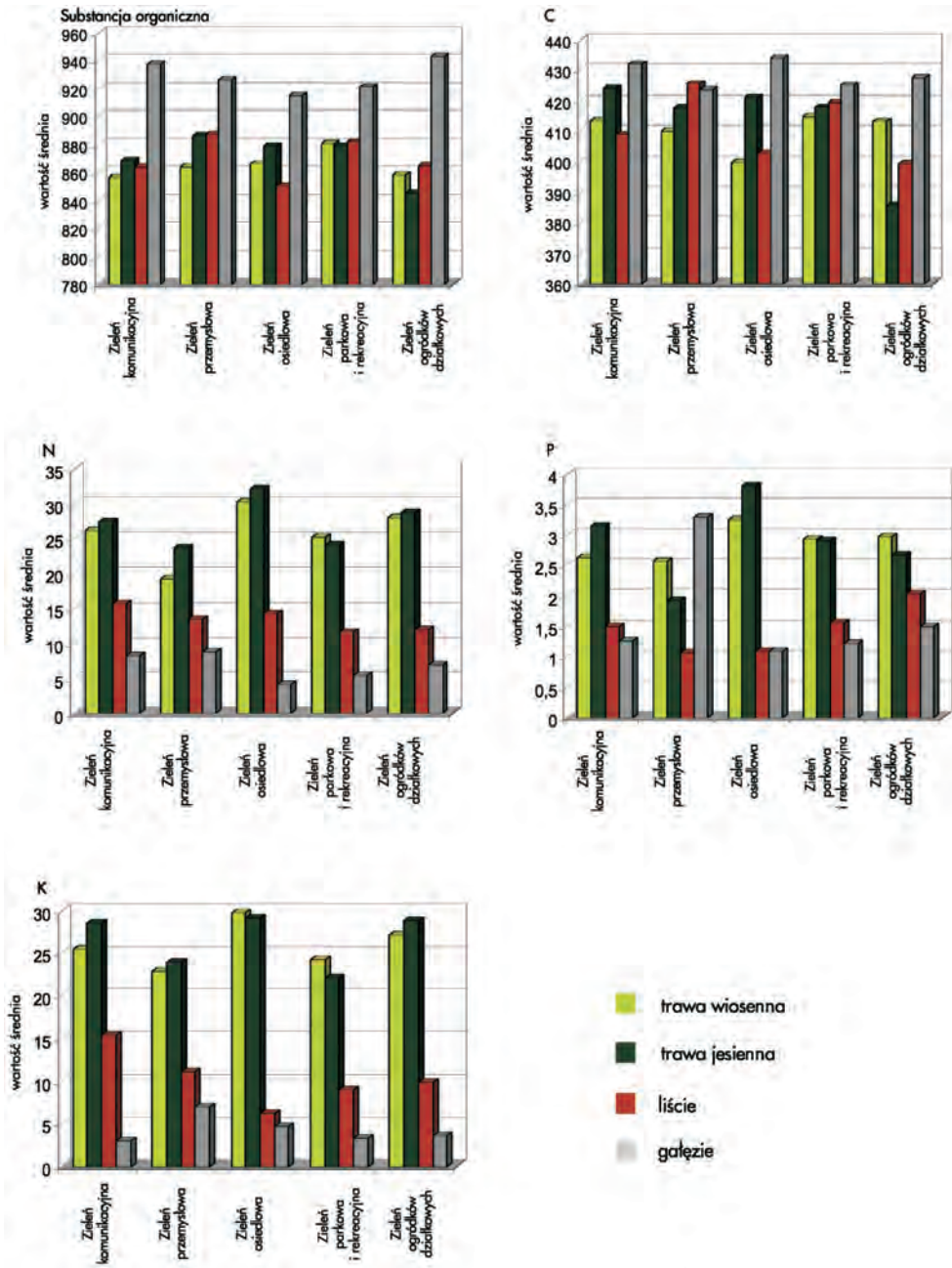
Stwierdzone różnice w zawartości azotu w trawach dostarczanych do kompostowania, a pobieranych bezpośrednio z trawników (powierzchni badawczych) wynikają zapewne ze sposobu mechanicznego usuwania (koszenia) trawy jak też z lepszej pielęgnacji (nawożenia, deszczowania) trawników w okresie prowadzonych badań.

Stosunek węgla do azotu (C:N) w trawach wyniósł średnio 15,8 (ze wszystkich powierzchni) przy wahaniami 26,0 – 38,1 z poszczególnych powierzchni. Gałęzie drzew wykazały największe wahania C:N (35 – 154), średnia z wszystkich powierzchni wyniosła 64,4. Tak duże rozpiętości C:N wynikają między innymi stąd, że niektóre gałęzie analizowano razem z zielonymi liśćmi. Według Wróblewskiej i Urbaniak [1999] w trocinach drzewnych przewaga C nad N była nawet 308 krotna.

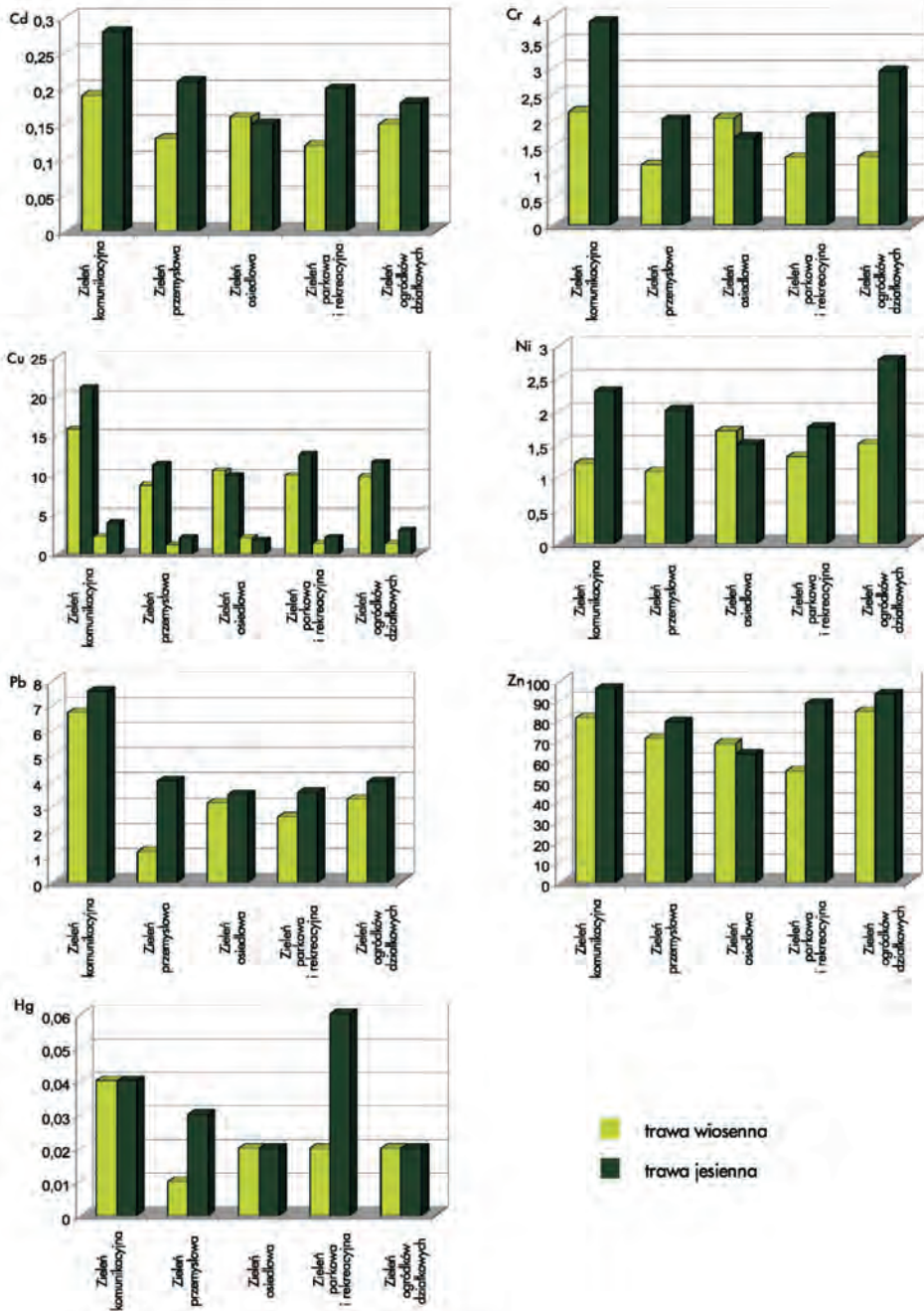
Średnie zawartości fosforu w trawach z poszczególnych rodzajów zieleni miejskiej wahały się od 0,19 do 0,38% s.m., liście drzew zawierały średnio od 0,11 do 0,20% s.m., a gałęzie drzew 0,11 – 0,33% s.m. Najwięcej fosforu (do 0,61% s.m.) zawierały gałęzie drzew z terenów przemysłowych.

Średnie zawartości potasu w trawie z poszczególnych rodzajów zieleni miejskiej wyniosły od 1,92 do 2,98% s.m. liście drzew zawierały 0,62 – 1,53 % s.m., gałęzie drzew 0,30 – 0,69% s.m.

Trawniki zieleni osiedlowej wykazały najlepsze (stabilne) zaopatrzenie roślin w potas, podobnie jak w azot. Niskie wskaźniki zawartości potasu i azotu stwierdzono w trawach na terenach przemysłowych.

Rys. 3. Uśrednione zawartości (g/kg s.m.) substancji organicznej, węgla organicznego, azotu, fosforu i potasu w roślinach zieleni warszawskiej

Rys. 4. Uśrednione zawartości: kadmu, chromu, miedzi, niklu, ołowiu, cynku i rtęci (mg/kg s.m.) w roślinach trawnikowych

ZAWARTOŚCI METALI CIĘŻKICH (rys. 4, 5, 6)

Kadm (Cd). Trawa zawierała średnio 0,12 – 0,28 mg Cd/kg s.m., przy waha- niach od 0,04 do 0,53 mg/kg s.m. Liście drzew zawierały średnio 0,21 – 0,62 mg/kg, a gałęzie drzew 0,79 – 0,71 mg Cd/kg s.m. Wielkości maksymalne wahały się odpo- wiednio 0,29–1,80 mg Cd/kg s.m. i 0,26 – 0,98 mg/kg s.m.

Chrom (Cr). Średnie zawartości Cr w trawie wynosiły 1,16 – 3,91 mg/kg s.m., a maksymalne 2,10 – 20,0 mg/kg s.m. Największe zanieczyszczenie trawy stwierdzo- no na terenach komunikacyjnych. Liście drzew wykazały dużo mniejsze zanieczysz- czenie chromem niż trawy, a gałęzie jeszcze mniejsze.

Miedź (Cu). Trawa zawierała średnio 9,9 – 21,1 mg Cu/kg s.m., maksymalnie 12,1 – 37,0 mg/kg s.m. W liściach drzew stwierdzono średnio od 7,6 do 18,5 mg Cu/kg s.m. maksymalnie 10,0 – 25,6 mg/kg s.m. Gałęzie drzew zawierały średnio 6,2 – 15,8 mg Cu/kg s.m. maksymalnie 8,1 – 23,1 mg/kg s.m. Najwięcej miedzi stwier- dzono w roślinach z terenów komunikacyjnych i przemysłowych, a najmniej na tere- nach zieleni osiedlowej.

Cynk (Zn). Trawa zbioru wiosennego zawierała (średnio) 55,0 – 64,8 mg Zn/kg s.m., a zbioru jesiennego 63,4 i 96,2 mg/kg s.m. Najmniejsze ilości cynku stwierdzono w roślinach trawników osiedlowych (63,4 – 68,4 mg/kg s.m.) i parkowych (55,0 i 88,9 mg/kg s.m.), a największe na terenach komunikacyjnych (81,4 i 96,2 mg/kg s.m.) i w ogrodach działkowych (84,8 i 93,2 mg/kg s.m.). Liście drzew zawierały 67,8 – 126,7 mg Zn/kg s.m. Najwięcej Zn zawierały liście drzew zieleni przemysłowej (126,7 mg/kg s.m.) i parkowej (108,5). Gałęzie drzew zawierały 50,4 – 159,4 mg Zn/kg s.m. Dużą kulminację Zn (159,4 mg) wykazywały gałęzie z terenów przemysłowych.

Maksymalne zawartości cynku w badanych próbkach trawy wynosiły: 74,0 – 131,0 mg/kg s.m. zbioru wiosennego i 97,0 – 420 mg/kg s.m. w zbiorze jesiennym. Liście drzew zawierały 86,0 – 256,0 mg/kg s.m. tego pierwiastka, a gałęzie do 74,0 – 212 mg/kg s.m. Największe zawartości Zn (123,0 – 420 mg) w zbadanych próbkach roślin stwier- dzono na terenach przemysłowych (rys.5).

Nikiel (Ni). Średnie zawartości Ni w trawach zbioru wiosennego wyniosły 1,07 – 1,31 mg/kg s.m., a zbioru jesiennego 1,50 – 2,78 mg/kg s.m. Na uwagę zasługuje największa średnia zawartość niklu (2,78 mg) w trawie ogrodów działkowych. Maksy- malne zawartości Ni w analizowanych próbkach trawy wyniosły 1,90 – 3,10 mg/kg s.m. w zbiorze wiosennym oraz 3,20 – 6,80 mg/kg s.m. w zbiorze jesiennym.

Liście drzew zawierały (średnio) 1,48 – 3,01 mg Ni/kg s.m. (maksymalnie 2,20 – 5,90), a gałęzie drzew 0,73 – 3,41 mg Ni/kg s.m. (maksymalnie 1,80 – 8,2). Najwięk- sze zawartości Ni stwierdzono w roślinach terenów przemysłowych i ogrodach dział- kowych (rys.5).

Ołów (Pb). Średnie zawartości Pb w trawach zbioru wiosennego wahały się od 1,21 do 6,72 mg/kg s.m., a zbioru jesiennego 3,48 – 7,59 mg/kg s.m. (rys.4). Maksy- malne stwierdzone zawartości Pb w próbkach traw zbioru wiosennego mieściły się w przedziale 2,3 – 14,1 mg/kg s,m, a zbioru jesiennego 5,5 – 10,6 mg/kg s.m.

Trawy zieleni komunikacyjnej zawierały dużo więcej ołowiu niż pozostałe tereny zieleni warszawskiej (rys.4).

Rtęć (Hg). Uśrednione zawartości Hg w trawie zbioru wiosennego wyniosły 0,01–0,04 mg/kg s.m., a zbioru jesiennego 0,02 – 0,08 mg/kg s.m. Maksymalne zawartości w badanych próbkach wyniosły 0,02 – 0,07 mg/kg s.m., a w zbiorze jesiennym 0,03 – 0,19 mg Hg/kg s.m. Na uwagę zasługują jednakowe zawartości Hg w obu zbiorach roślin z trawników komunikacyjnych oraz wyjątkowo dużo tego składnika w jesiennym zbiorze trawy zieleni parkowej i rekreacyjnej (rys.4). Liście drzew zawierały 0,05 – 0,08 mg Hg/kg s.m., maksymalnie 0,08 – 0,17 mg/kg s.m., a gałęzie tylko 0,02 – 0,03 (maksymalnie 0,03 – 0,07)mg/kg s.m. (rys.5).

Uśrednione zawartości metali ciężkich z wszystkich analizowanych próbek: 1) traw, 2) liści drzew, 3) gałęzi drzew przedstawia rysunek 6.

Zawartości kadmu były ponad dwukrotnie większe w liściach i gałęziach niż w trawie. Zawartości miedzi były największe w runi trawnikowej, a najmniejsze w gałęziach drzew. Zawartości ołowiu były większe w liściach i gałęziach drzew niż w runi trawnikowej. Największe zawartości rtęci wykazały liście drzew, a najmniejsze gałęzie. Zawartości chromu były nieco większe niż w roślinach trawnikowych oraz dużo mniejsze w gałęziach drzew. Zawartości cynku były trochę większe w liściach i gałęziach niż w roślinach trawnikowych.

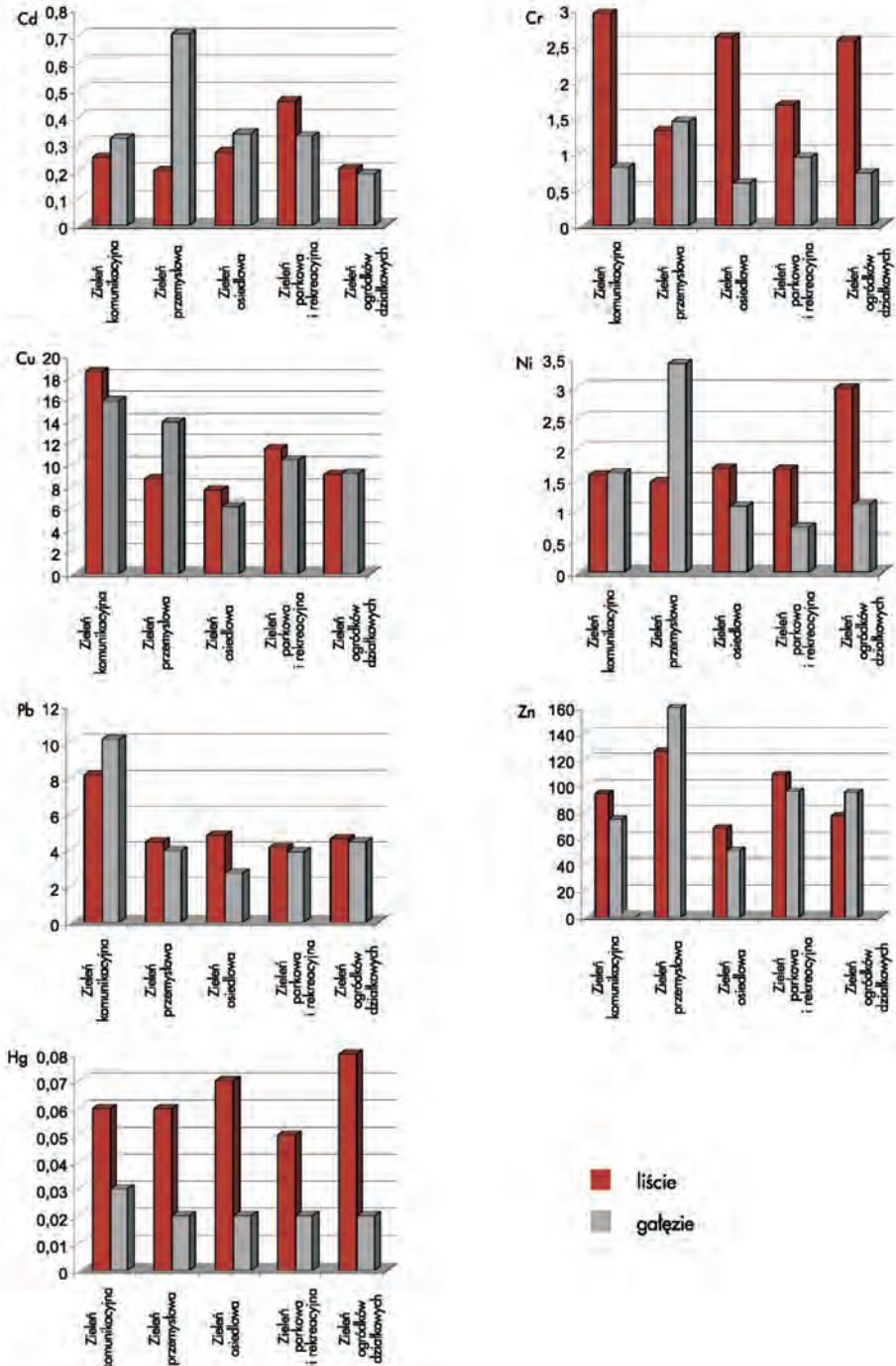
DYSKUSJA

Zawartości substancji organicznej (węgla organicznego), azotu, potasu, fosforu, wapnia, magnezu i siarki w masach roślinnych stanowią o ich nawozowej wartości, jako surowca do produkcji kompostu. Najważniejsze są jednak zawartości substancji organicznej i azotu, o korzystnym stosunku węgla do azotu (C:N). Wtedy pozostałe makroskładniki występują proporcjonalnie do zawartości węgla organicznego i azotu [Siuta, Wasiak 2000].

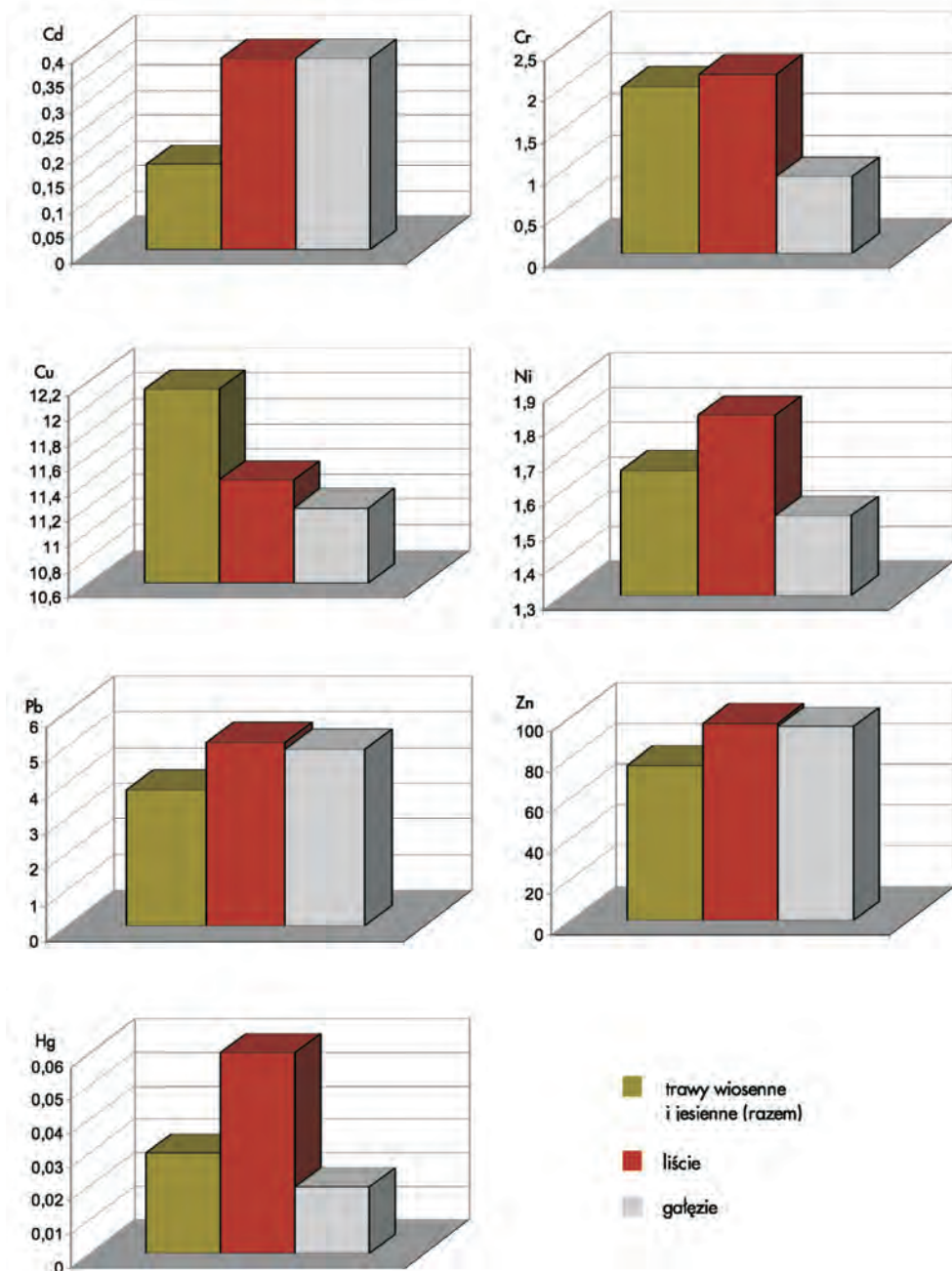
W korzystnych warunkach środowiska również mikroskładniki pokarmowe i pozostałe metale ciężkie występują w ilościach optymalnych dla wzrostu oraz jakości roślin [Ostrowska, Porębska 2002]. Nadmierne zawartości metali ciężkich, zwłaszcza kadmu, ołowiu, niklu i rtęci pogarszają kompostotwórczą jakość surowca.

Rośliny uprawy polowej i zieleni miejskiej niebędące pod dużą presją zanieczyszczeń przemysłowych i komunikacyjnych oraz nie uprawiane na składowiskach odpadów i poprzemysłowych gruntach nie wykazują zwykle ponadnormatywnych zawartości metali ciężkich. Nadają się, więc do produkcji kompostu i mulczozrębków na potrzeby urządzania i pielęgnowania terenów zieleni komunalnej.

Stwierdzone zawartości azotu 1,93 – 3,28% s.m. w roślinach trawnikowych są analogiczne jak w runi łąk i pastwisk rolniczych. Świadczy to o poprawnej agrotechnice trawników warszawskich [Andruszczak 1975; Czuba, Siuta 1976].

Rys. 5. Uśrednione zawartości: kadmu, chromu, miedzi, niklu, ołowiu, cynku i rtęci (mg/kg s.m.) w liściach i gałęziach drzew

Rys. 6. Uśrednione zawartości: kadmu, chromu, miedzi, niklu, ołowiu, cynku i rtęci (mg/kg s.m.) w trawach oraz liściach i gałęziach drzew

Liście drzew zawierały 1,17 – 1,57% N, podczas gdy słomy zbóż i rzepaku zawierały przeważnie 0,53 – 0,78% N [Czuba, Andruszczak 1983]. Zawartości fosforu i potasu w roślinach zieleni warszawskiej nie odbiegają od ich zawartości na terenach niezurbanizowanych. Odpady z pielęgnacji zieleni warszawskiej dostarczane w latach 1994 – 1999 do kompostowni były często mniej zasobne w substancję organiczną i azot [Siuta, Wasiak 2000] od prezentowanych w tej pracy, ale masy zbierano, gromadzono i transportowano w sposób niesystemowy, a ponadto pielęgnacja trawników była wówczas gorsza niż w ostatnich latach.

Zawartości metali ciężkich stanowiących niezbędne składniki pokarmowe (Cu, Zn) nie odbiegały istotnie od ich zawartości w roślinach uprawy polowej, w tym na glebach o podwyższonej zawartości tych składników.

Czuba i Andruszczak [1983] stwierdzili następujące zawartości miedzi: 1) 1,09 – 10,0 mg/kg s.m. w słomie zbóż, 2) 5,46 – 28,3 mg/kg s.m. w liściach buraków. Zawartości Zn wahały się w przedziale: 1) 4,39 – 96,3 mg/kg s.m. słomy zbóż. Rośliny łąkowe zawierały 5,1 – 13,2 mg Cu/kg s.m. oraz 20,3 – 76,0 mg Zn/kg s.m. [Andruszczak 1975].

Zawartości kadmu, chromu, niklu, ołowiu i rtęci (rys. 6) w trawach oraz w liściach i gałęziach drzew warszawskich są niewielkie [Madej, Mamełka 2004]. Uśredniając masy roślinne z pielęgnacji zieleni miejskiej uzyska się dobrej jakości surowce do produkcji kompostu o wszechstronnej użyteczności. Niezbędne będzie jednak stworzenie odpowiedniego systemu zbierania, transportowania i technologii kompostowania.

WNIOSKI

1. Aglomeracja warszawska ma rozległe tereny zieleni o bardzo dużym potencjale wytwarzania biomasy odpadowej, która powinna być traktowana jako zasób ekologicznej użyteczności.
2. W miarę upływu czasu powinien być czyniony postęp w sposobach urządzania i użytkowania (pielęgnowania) terenów zieleni. Wymagać to będzie stosowania coraz większych ilości próchnicotwórczych i nawozowych materiałów, które powinny być pozyskiwane z pielęgnacji miejscowej zieleni.
3. Agrotechniczny postęp, intensyfikujący wegetację roślin oraz pielęgnacyjne pozyskiwanie ubocznych produktów (będących obecnie odpadami) biomasy, będzie wymagał ekologiczną i ekonomiczną racjonalizację gospodarowania ubocznymi produktami zieleni zurbanizowanej.
4. Niezbędne jest stworzenie zintegrowanego systemu pozyskiwania i przetwarzania mas roślinnych oraz użytkowania ich produktów w obrębie aglomeracji (dzielnicy) miasta. W tym celu należy dążyć do systemowego zintegrowanego gospodarowania terenami zieleni wraz z ich ubocznymi produktami.
5. Wyniki badań jakości mas roślinnych zieleni warszawskiej dowodzą dużej ekologicznej użyteczności kompostu oraz zrębów drzewnych w urządzaniu i pielęgnowaniu szaty roślinnej.

PIŚMIENNICTWO

1. Andruszczak E. 1975. Zawartości makro i mikroelementów w glebach i roślinach użytków rolnych kotliny Kłodzkiej. *Rocz. Gleboz.* XXX, z. 3: 89–119.
2. Atlas geochemiczny Warszawy w skali 1: 100000 PIG Warszawa 1991.
3. Chmielewski W. 1996. Wieloletnie obserwacje fenologiczne drzew i skład chemiczny liści w ocenie stopnia zanieczyszczenia środowiska miejskiego. *Mat. III Krajowego Sympozjum „Reakcje biologiczne drzew na zanieczyszczenia przemysłowe”*. Kórnik 23–26.05.1996. Wyd. Sorus, Poznań: 211–218.
4. Czarnowska K. 1978. Zmiany zawartości metali ciężkich w glebach i roślinach z terenu Warszawy, jako wskaźnik antropogenizacji środowiska. *Zesz. Nauk SGGW-AR, Rozpór. Nauk* 106. Warszawa: 71s.
5. Czarnowska K., Konecka-Betley K. 1984. Wpływ zanieczyszczeń atmosfery na akumulację metali ciężkich w glebach i roślinach na terenie Warszawy. *Praca zbiorowa pod red. H.B. Szczepanowskiej*. PWN Warszawa: 151–161.
6. Czarnowska K., Gworek B. 1991. Stan zanieczyszczenia cynkiem, ołowiem i miedzią gleb. *Warszawski Roczn. Glebozn.* XLII 1/2: 49–56.
7. Czuba R., Siuta J. 1976. Agroekologiczne podstawy nawożenia. PWRiL. Warszawa: 300s.
8. Czuba R., Andruszczak E. 1983. Zawartość mikroelementów w roślinach uprawnych w krajowej sieci gospodarstw kontrolowanych. *Zesz. Prob. Post. Nauk Rol.* 242: 91–105.
9. Dobrzański B., Czerwiński Z., Borek S., Kęпка M., Majsterkiewicz T. 1971. Wpływ związków chemicznych stosowanych do odśnieżania na zasolenie zieleńców Warszawy. *Rocz. Gleboz.* 22(1): 59–74.
10. Dmuchowski W. 2005: Use of plant bioindicators assessment of environmental contamination with heavy metals. *Reports of the botanical garden of the Polish Academy of Science. Monographs and treatises* 7.
11. Dmuchowski W., Badurek M. 2001. Stan zieleni przyulicznej w Warszawie na podstawie wieloletnich obserwacji i doświadczeń Ogrodu Botanicznego. *CZUB PAN. Mat. Konf. Zieleni Warszawy problemy i nadzieje – 5 lat później*: Warszawa 4.10.2001: 19–28.
12. Dyrektywa Składowiskowa 1999/31/EC Dyrektora Rady z dnia 26 kwietnia 1999 r. w sprawie składowania odpadów. *OJL* 182, 16.07.1999.
13. Maciejowska A., Kwiatkowska J. 2001. Contamination of soil with heavy metals along highways as well as in the city of Warsaw. W „*Obieg pierwiastków w przyrodzie*” Monografia tom I, IOŚ, Warszawa: 49–54.
14. Madej M. 2007: Zielen miejska źródłem surowca do produkcji kompostu (rozprawa doktorska). WSEiZ w Warszawie.
15. Madej M., Mamełka D. 2004. Metale ciężkie w odpadach z terenów zieleni Warszawy w aspekcie ich przydatności do kompostowania. *Zesz. Prob. Post. Nauk Rol.* 501: 275–281.
16. Ostrowska A., Porębska G. 2002. Skład chemiczny roślin, jego interpretacja i wykorzystywanie w ochronie środowiska. Monografia IOŚ. Warszawa: 165s.
17. Siuta J., Wasiak G. 2000. *Kompostowanie i użytkowanie kompostu IOŚ* Warszawa: 60s.+38 fot.
18. Wasiak G., Mamełka D., Jaroszyńska J. 2003. Kompostowanie odpadów roślinnych z terenów zieleni miejskiej Warszawy. *Mat. XXI Między. Konf. Naukowej Ekolog. Zielonych i WSEiZ „Kierunki i metody zagospodarowania gospodarczego, wykorzystania oraz utylizacji odpadów w dużych aglomeracjach miejskich”*. Łódź: 130–136.
19. Wróblewska H., Urbaniak E. 1999. Badania nad kompostowaniem odpadów powstających podczas produkcji płyt wiórowych *Mat. I Konf. „Kompostowanie i użytkowanie kompostu”*. Puławy – Warszawa 16–18.06.1999: 201–208.

WARSAW'S URBAN GREEN AREAS AS SOURCE OF RAW MATERIAL FOR COMPOST PRODUCTION

Part II. Chemical composition of the plant matter collected from different urban green areas

Summary

The paper presents agrochemical analysis of green clippings, leaves and branch cuttings which were collected from 21 selected places of Warsaw greenery. They were divided into five categories of greenery: 1) near busy streets, 2) industrial areas, 3) housing estates, 4) parks and recreation areas, 5) gardens. In the plant matter the content of organic matter, TOC, total N P K and heavy metals (Cd, Cr, Cu, Ni, Pb, Zn, Hg) were determined. The C:N ratio was calculated.

The obtained results were estimated according to the usability of green waste for compost production. A relatively low heavy metals content was found in green wastes, which qualifies them for good quality compost production.

Key words: areas green Warsaw's, green waste, compost, heavy metals.